

УДК 321.01

Від Європи держав – до Європи регіонів: трансформація ідеї державного суверенітету

Ю.М. СЛІПЕЦЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
E-mail: sjulieta@rambler.ru

Авторське резюме

У статті проаналізовано трансформацію державного суверенітету на прикладі ЄС – від Європи держав до Європи регіонів. Глобалізація та міжрегіональна інтеграція при одночасній неефективності централізованого державного управління виводять на перший план регіони та регіональні інтереси. Європейський Союз – найкращий виразник регіоналізму та його інституалізації, оскільки, по-перше, ЄС як регіональна організація є виразником регіоналізму на найвищому рівні, по-друге, найбільш інституціоналізоване інтеграційне об'єднання, по-третє, саме у рамках європейської інтеграції виникає та розвивається процес внутрішньої регіоналізації. Сьогодні Європа регіонів – це «треступінчаста» Європа: Євросоюз, національна держава, національні регіони. При одночасному відмиранні національної держави через неадекватність сучасним реаліям повністю списувати державу-націю не можна, особливо зважаючи на сучасні геополітичні виклики та кінець політики мультикультуралізму та толерантності. При цьому, що регіони набувають усе більшого економічного та політичного значення, національні держави ще потрібні для забезпечення інтересів своїх громадян і організацій через нерівномірність економічного розвитку.

Ключові слова: Європа регіонів, регіоналізм, глобалізація, інтеграція, національна держава, субсидіарність, національний та регіональний інтерес.

From Europe of states – to Europe of regions: transformation of the idea of state sovereignty

JU.M. SLIPETSKA

Ivan Franko national university of Lviv, Lviv, Ukraine, E-mail: sjulieta@rambler.ru

Abstract

The article analyzes transformation of state sovereignty on the example of the EU – from Europe of states to Europe of regions. Globalization and interregional integration with simultaneously inefficiency of centralized governance put forward regions and regional interests. The European Union – the best example of regionalism and its institutionalization, as firstly, the EU as a regional organization is an expression of regionalism at the highest level, secondly, it is the most institutionalized integration association, thirdly, within the European integration arises and develops process of internal regionalization. Today Europe of regions is a «three-stage» Europe: European Union, national state and national regions. At the same time dying out of the nation-state because of its inadequacy of current realities we can't completely strike out nation-state, especially given current geopolitical challenges and the end of multiculturalism policy and tolerance. While regions gain greater economic and political significance, nation states still needed to ensure interests of citizens and organizations across uneven economic development.

Key words: Europe of regions, regionalism, globalization, integration, national state, subsidiarity, national and regional interest.

Постановка проблеми. Складний шлях становлення української державності, позначений перманентною зміною зовнішньополітичного вектора, а також пошуком Україною свого місця на геополітичній арені, зумовив актуальність дослідження усього спектра проблем, що стосуються як європейської інтеграції загалом, так і ідеї трансформації державного суверенітету в межах Європейської Співдружності.

Актуальність дослідження зумовлена активним поширенням поруч з інтеграційними процесами в межах ЄС процесів децентралізації та регіоналізації. Підвищення ролі держави у регулюванні соціальних відносин поступово призвело до перевантаження державних інститутів, що, в свою чергу, продемонструвало неефектив-

ність централізованого державного управління у сучасних умовах. Слід відзначити, що даний процес торкнувся навіть тих держав, які традиційно вважалися оплотом централізованого унітарного устрою – Великобританію, Іспанію і Францію.

Під впливом глобалізації та процесів інтеграції на перший план все частіше виступають регіони та міжрегіональні інтереси, які замість національно-державних сприяють трансформації ідеї державного суверенітету. Така стратегія все більше поширюється в Європі, яку сьогодні називають Європа регіонів

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням феномена Європи регіонів займалися чимало науковців, зокрема особливої уваги за-

слуговуюють праці К. Доморенок, В. Дубнова, І. Бусигіної, Т. Зонової, В. Іноземцева. Разом з тим, слід зазначити, що окремої монографії, присвяченої даній тематиці, немає.

Метою дослідження є визначення суті та основних напрямків процесів регіоналізації в Європейському Союзі, розкриття феномена Європи регіонів.

Виклад основного матеріалу. Третє тисячоліття характеризується виникненням нового міжнародного порядку, що спрямований на інтенсифікацію інтеграційних процесів. Інтеграція як процес створення й розвитку різноманітних моделей взаємодії між політичними акторами стала головною характеристикою міжнародних відносин після закінчення періоду «холодної війни». З одного боку, відбувається глобалізація економічних зв'язків і стирання національних відмінностей у процесі поширення масової культури, з іншого – все наполегливіше заявляють про себе нові актори на міжнародній арені: транснаціональні корпорації, неурядові організації, регіональні й місцеві органи влади й т.д. У своїй діяльності вони прагнуть вийти за рамки національних держав, що ставить світове співтовариство перед необхідністю вироблення нових правил і механізмів регулювання взаємин [4]. Відбувається радикальний перегляд національної державності, яка зазнає подвійного тиску впливу міжнародної і наднаціональної спільноти зверху, локальних і регіональних структур – знизу [5, с. 67].

Подолання державних рамок, вважає де Ружмон, доцільне з усіх точок зору. «Національні держави застаріли: вони занадто малі й занадто великі водночас. Занадто малі, оскільки не в змозі гарантувати своїм громадянам безпеку і брати активну участь у світових справах. Занадто великі, позаяк не можуть забезпечити адекватного розвитку всіх складових їх районів і дати можливість громадянам бути ефективними учасниками громадського життя» [1].

Все це вимагає поглиблення процесів європейської інтеграції. Хоча, як стверджує С. Гантінгтон, головними дійовими особами у світовій політиці й надалі лишаються національні держави [3], однак стосовно країн, що входять до Євросоюзу, ця теза потребує певної корекції. Ще у 1973 р. канцлер ФРН В.Брандт, виступаючи у Страсбурзі в Європарламенті, наголошував, що метою інтеграції є «розумно організований європейський уряд, який зможе приймати необхідні рішення у галузі спільної політики та буде підлягати парламентському контролю. Європейські держави передадуть цьому уряду свої суверенні права, які у майбутньому можливо буде здійснювати тільки спільно» [9, с. 206].

В ЄС створено наднаціональні владні інституції (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), що репрезентують всі формальні гілки державної влади, національні органи влади

поступово втрачають своє пріоритетне значення. Звичайно, що така ситуація створює для регіонів набагато більші можливості щодо задоволення своїх вимог, оскільки вони тепер можуть апелювати безпосередньо до вищих європейських владних інстанцій, обминаючи свої національні уряди. Інакше кажучи, регіони починають розглядати себе не в національному, а в загальноєвропейському вимірі. Водночас серед європейського політичного істеблішменту та широкої громадськості поширюється переконання, що майбутня Європа – це Європа регіонів.

«Регіони... є головними підвалинами демократії; вони – опора культурного різноманіття в Європі, головні партнери в соціальному та культурному розвитку. Тому саме вони мають взяти на себе відповідальність у тих галузях, де в них є перевага: в економіці, культурі, захисті довкілля, в регіональному та загальнодержавному плануванні, науці тощо. Велика різноманітність регіонів ... обумовлює чималу кількість моделей і структур, що визначають регіональний розвиток». Ці слова, взяті з передмови Президента Асамблеї європейських регіонів пана Люка Ван ден Бранде до «Декларації АЄР щодо регіоналізму в Європі», не тільки віддзеркалюють оцінку особливої ролі регіонів у процесі європейської інтеграції, але заставляють ще раз замислитися над впливом регіонального чинника на світовий політичний процес.

У 1995 р. в публікації під символічною назвою «Ревізія Маастрихтської угоди» державний міністр Баварії Е. Губер зазначав: «Ще кілька років тому угоди (Європейської) Співдружності були «глухі» до регіонального рівня, слово «регіон» навіть не згадувалось у них» [12, с. 56].

Разом з тим Ж. П'єре, колишній генеральний секретар Конференції периферійних приморських регіонів Європейської Співдружності (КППР), згадував: «... Римська угода практично ігнорувала регіони, і навіть план щодо регіональної політики (для досягнення кращого балансу між центром і периферією), який зажадав італійський уряд, був відхилений іншими державами як другорядний. Так було аж до Паризького саміту 1972 р., коли було досягнуто рішення про створення Європейського фонду регіонального розвитку. Та й з його втіленням не поспішали ще два з половиною роки, аж до червня 1975» [13, с. 8].

Цей рік вважає поворотним і колишній директор в Раді Європи Ж. Балу: «Резолюція 75-4 Ради Європи від 19 лютого 1975 р. офіційно зробила Конференцію місцевих влад відкритою для регіонів. Конференція місцевих влад перетворилася на Конференцію місцевих та регіональних влад Європи. ...Таким чином, відбулося офіційне впровадження Європи Регіонів до європейських інституцій» [11, с. 21].

Європейський простір, на нашу думку, є найкращим прикладом розвитку регіоналізму

та інституалізації цього процесу. Для осмислення ролі регіонів у процесі європейської інтеграції слід відзначити, що модель Європейського союзу багато в чому унікальна. Вона об'єднує низку характеристик, не притаманних жодному міжнародному об'єднанню.

По-перше, ЄС є регіональною організацією, тобто є виразником регіоналізму на найвищому рівні – як форми міжнародного міждержавного співробітництва, що реалізується шляхом об'єднання та інтеграційних зв'язків між націями, розташованими географічно близько. Умовою такого співробітництва вважається спільність національних інтересів, подібність соціально-політичних систем, взаємодоповнюваність економік, спорідненість культур, мов, історичних традицій та релігії. ЄС демонструє наявність усіх цих складових. Окрім географічної близькості, в його основі лежить глибокий культурно-історичний зв'язок західноєвропейських країн, які, за деякими винятками, становили ринкові економіки та будували демократичні суспільно-політичні системи.

По-друге, ЄС – найбільш інституціоналізоване інтеграційне об'єднання, рівень організованості діяльності наднаціональних інститутів якого можна порівняти з механізмом державного апарату. В ЄС функціонують не тільки органи влади, які є характерними для будь-якої сучасної держави (законодавча, виконавча, судова), але й низка інших інститутів, що свідчать про зміцнення співробітництва у сферах, які раніше входили виключно до компетенції національних держав. Як і раніше, актуальним залишається питання повноважень відповідних інститутів Європейського Союзу, але тенденція однозначна: із дня виникнення організації вони постійно збільшуються. Третя, найбільш специфічна риса. Саме у рамках європейської інтеграції виникає та розвивається процес внутрішньої регіоналізації. Це виключно західноєвропейський феномен, можливість та необхідність виникнення якого ймовірно тільки за умови існування високого рівня внутрішньої інтегрованості об'єднання. Цей процес представляє собою особливий інтерес, відношення до нього є доволі неоднозначним, а наслідки його важко передбачуваними. У даному випадку йдеться про регіони як субнаціональні території, узаконені адміністративно-територіальним поділом багатьох країн (регіони у Франції, федеральні землі в Німеччині, області в Італії та Іспанії, кантони у Швейцарії, графства у Великій Британії тощо), так і регіони, що утворюються в результаті транскордонного співробітництва [6, с. 155]. Вони виявляють усе більше бажання приймати автономні рішення і представляти свої інтереси на загальноєвропейському рівні. З одного боку, держави часто йдуть назустріч їх вимогам, а з іншого – ЄС заохочує такі прагнення і створює спеціальні органи та інструменти для обговорення й вирішення регіональних проблем.

На початку 1990-х років європейські регіони сформулювали головні вимоги щодо трансформації європейського політичного процесу у бік врахування його регіонального виміру. Так, Маастрихтський договір враховує вимоги територіальних спільнот (не тільки регіональних, але й місцевих) принаймні частково: принцип субсидиарності впроваджено у договірну базу ЄС, створено новий комунітарний інститут – «колективний голос» територій – Комітет регіонів, регіони федеративних держав отримали право представляти свої держави у Раді міністрів. Важливим каналом для лобювання регіональних інтересів є Асоціація європейських регіонів.

Водночас європейські субнаціональні територіальні спільноти є занадто різномірними з точки зору формулювання консолідованого регіонального інтересу: території займають становище у складі держав-членів ЄС, що сильно відрізняються одне від одного, більше того, у деяких з них регіональний вимір практично відсутній. Політичні можливості територій, щільність їх ділових і соціальних мереж, громадянські і політичні культури, зрештою, їхні інституціональні і фінансові можливості суттєво відрізняються. Вони поки що не здатні діяти на європейській політичній сцені в якості автономного політичного актора [2], оскільки основною структурною одиницею європейського співробітництва й надалі залишається держава-нація. Тому цілком реалістичною видається теза про те, нібито «малоймовірно, що майбутня Європа складатиметься з чисельних самостійних регіонів: саме держава й надалі буде збирати податки, утримувати армію, вона буде у вирішальний спосіб впливати на характер європейських відносин і надалі залишиться єдиним перевіреним інститутом захисту справедливості та інших людських цінностей» [7, с. 8].

Що являє собою феномен «Європи регіонів»? Зважаючи на неоднозначність процесу регіоналізації на європейському континенті, відповідно існують й різні концепції у трактуванні даного явища. По-перше, точка зору про поступове відмирання національної держави через її неадекватність сучасним реаліям і формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального й регіонального. По-друге, думка про інтенсифікацію міжрегіонального економічного співробітництва, тобто про «зрощення» Європи на базі тісної кооперації й взаємодії регіонів у єдиному економічному просторі. І, нарешті, «триступінчаста» Європа: Євросоюз, національна держава, національні регіони [1].

На наш погляд, кожна із цих концепцій відображає який-небудь аспект феномена «Європа регіонів». Перша концепція – це, свого роду, тенденція. Звичайно, не можна говорити про абсолютне відмирання національної держави. На даному етапі розвитку не тільки Європи, але й світу це навряд чи можливо та й необхідно в силу різних причин.

Глобалізація економіки ще не досягла такого масштабу, щоб охопити увесь світ, у кожній його частині. Незважаючи на планетарний ефект від глобальної економіки, під якою розуміється економіка, здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети, її існування й форма зачіпають лише окремі сегменти й економічні структури, країни й регіони [8, с. 391]. Таким чином, відбувається регіональна диференціація глобальної економіки, що підтверджує особливу значимість регіону у всіх аспектах. На даний час не існує й у недалекому майбутньому не передбачається поява повністю інтегрованого, відкритого світового ринку праці, технології, товарів і послуг, доти, поки існують окремі держави (або альянси держав, такі, як Європейський Союз) з урядами, покликаними захищати інтереси власних громадян і фірм, що перебувають під їхньою юрисдикцією, в умовах глобальної конкуренції [8, с. 119].

Отже, у силу нерівномірності економічного розвитку, регіональній диференціації й сегментації глобальної економіки, а також через ряд політичних інтересів національні держави продовжують відігравати значну роль у світовій економіці та політиці.

Активна діяльність національних держав із захисту інтересів своїх громадян й організацій яскраво проявляється в концепції Європи «двох швидкостей» [10, с. 330-331]. Держави – учасники Європейського Союзу, найбільш розвинені економічно (Франція, Німеччина), пропонують у рамках ЄС створити ще один союз, щоб захистити інтереси цих держав у процесі тотального розширення й включення до складу ЄС країн з більш низьким рівнем економічного розвитку. Таким чином, поки існують нерівномірності в економіці, національні держави не втратять свого значення повністю.

Але, безумовно, у рамках Європейського співтовариства спостерігається тенденція до ослаблення національної держави. Сам факт того, що держави-члени Європейського Союзу передали частину своїх суверенних повноважень наднаціональній організації, закріпивши цей факт не тільки договірними відносинами, але й в основних законах (конституціях) своїх країн, говорить вже багато про що.

Як ми зазначали, кожна з цих позицій відображає якийсь аспект феномена «Європа регіонів». Перша позиція (відмирання національної держави через її неадекватність сучасним реаліям) ґрунтується на неоліберальних концепціях, які акцентують на поверненні до вільної конкуренції з гаслом «менше держави, більше ринку»; вони вважають, що регіони за прикладом підприємств повинні вступити один з одним у конкурентну боротьбу. Прихильники такого підходу до регіоналізації пропонують трансформувати централізовану податкову систему і передати вирішення проблем соціального забезпе-

чення, зайнятості та освіти на місцевий рівень. Вони розглядають подібну реформу як рух від «держави добробуту» до «громади добробуту» [6, с. 155-164].

В свою чергу їм протистоять «євроскептики», які вважають за необхідне зберегти центральну роль за нацією-державою. На їхню думку, сучасне суспільство – інститут набагато складніший, ніж підприємство. Лібералізація руху капіталів та створення єдиного ринку не вирішили головної проблеми – не тільки не вирівняли рівня розвитку регіонів, але й суттєво збільшили розрив між ними. З точки зору виробництва та доходів, у Європі різко зросла нерівність, капітали перетікають у найбагатші регіони [6, с. 155-164].

При цьому євросимісти вважають таку наднаціональну організацію як ЄС разом з її структурами дітищем економічних інтересів, механізмом, який одного разу був запущений і який неможливо зупинити. До того ж, він усе більше й більше виходить з-під контролю. На думку євроскептиків, наднаціональні структури ЄС – приклад «атаки на демократію», оскільки представництво інтересів населення в органах прийняття рішень зведено до мінімуму, а інститути Євросоюзу є інструментом реалізації інтересів великих економічних структур, капіталу.

На наш погляд, власне «трьохступенева» Європа на даний момент найбільш точно відображає ситуацію у взаємодії регіону, національної держави та ЄС, де кожний рівень наділений відповідними повноваженнями на основі принципу субсидіарності. Таким чином регіони набувають усе більшого економічного та політичного значення, але національні держави ще потрібні для забезпечення інтересів своїх громадян і організацій через нерівномірність економічного розвитку.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна стверджувати, що в Євросоюзі у рамках інтеграційних процесів відбувається процес формування третього регіонального рівня політичної системи, який є однак дуже асиметричним, неспівмірним з двома іншими – національним і наднаціональним. Зміни, які регіони спричинили у європейській політичній системі, залишаються наразі в рамках і у логіці націй-держав.

Наслідком описаної ситуації стало розроблення концепції «Європи регіонів», що має на меті визначити місце регіонів у Євросоюзі. Проте вона виступає скоріше як схема, в рамках якої слід діяти для подолання, з одного боку, «локалістської» філософії, а з іншого – ідеї гегемонії національної держави і уряду. У такому контексті регіони ЄС і пов'язаний з ними феномен регіоналізації виступають в якості стратегічного інструмента для проектування і створення нової Європи, пристосованої як для подальшої економічної, так і політичної інтеграції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бусыгіна І. Сучасне й майбутнє «Європи регіонів» (проблеми європейського регіоналізму) [Електронний ресурс] / І. Бусыгіна. – Режим доступу: <http://www.rami.ru/cosmopolis/archives/2/busygina.html>.
2. Бусыгіна І.М. Територіальний фактор в європейському свідомості [Електронний ресурс] / І.М. Бусыгіна // Космополіс. – 2002-2003. – № 2. – Режим доступу: <http://www.rami.rU/cosmopolis/archives/2/busygina.html>
3. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку [Текст] / С. Гантінгтон; [пер. з англ. Наталії Климончук]. – Л.: Кальварія, 2006. – 474 с.
4. Доморенок Е. Європейський регіоналізм: концепції і підходи [Електронний ресурс] / Е. Доморенок. – Режим доступу: <http://europa.ehu.unbel.by/club/domorenok.htm>. 2001
5. Дубнов В. Оранжевий цвет буржуазии [Текст] / В. Дубнов // Россия в глобальной политике. – 2005. – № 1. – С. 68-75.
6. Зонова Т. От Европы государств к Европе регионов? [Текст] / Зонова Т. В. // Полис. – 1999. – № 5. – С. 155-165.
7. Иноземцев В. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике [Текст] / Иноземцев В.Л., Кузнецова Е.С. // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 4. – С. 3-14
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 198.
9. Кишилов Н.С. Западноевропейская интеграция: политические аспекты [Текст] / Под ред. Н.С. Кишилова. – М.: Наука, 1985. – 256 с.
10. Шульга М. Цивілізаційна рубіжність України у дзеркалі російської науки [Електронний ресурс] / М. Шульга // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2 (29). – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1908>
11. Baloup G. The Congress of Local and Regional Authorities: from the Conference to the Congress [Text] / G. Baloup // Regions of Europe. – 1995. – № 10. – P. 21.
12. Huber E. The Revision of the Maastricht Treaty [Text] / E. Huber // Regions of Europe. – 1995. – № 10. – P. 56.
13. Pierret G. The original role of the CPMR in the birth of the AER [Text] / G. Pierret // Regions of Europe. – 1995. – № 10. – P. 8.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015

REFERENCES:

1. *Busygina I.* Suchasne i majbutnje «Evropy regioniv» (problemy evropejskoho regionalism) (Present and future of «Europe of regions» (problems of European regionalism) <http://www.rami.ru/cosmopolis/archives/2/busygina.html>
2. *Busygina I.* Terytorialnyj factor v evropejskom soznanii (Territorial factor in European mind). *Cosmopolis*, 2002-2003, no. 2, <http://www.rami.rU/cosmopolis/archives/2/busygina.html>
3. *Hantington S.* Protystojannja cuvilizacij ta zmina svitovoho porjadku (War of civilizations and change of world harmony) – Lviv: *Calvaria*, 2006. – 474 p.
4. *Domorenok E.* Evropejskij regionalism: koncepcii i podhody (European regionalism: conceptions and approaches <http://europa.ehu.unbel.by/club/domorenok.htm>. 2001
5. *Dubnov V.* Oranzevyj cvet burzyaziji (Orange color of bourgeoisie). *Rosija v globalnoj politike*, 2005, no 1, pp. 68-75.
6. *Zonova T.* Vid Evropy gosudarstv k Evrope regionov? (From Europe of states to Europe of regions?). *Polis*, 1999, no.5, pp. 155-165.
7. *Inozemcev V.* Objedinennaja Evropa na puti k liderstvu v mirovoj politike (United Europe on the way to leadership in the world politics). *Mirovaja politika i mezhdunarodnyje otnoshenija*, 2002, no. 48
8. *Kastels M.* Informacionnaja epoha. Ekonomika, obchestvo i kultura (Information era. Economics, community and culture). М., 2000. – pp. 105 – 114.
9. *Kishilov N.* Zapadnoevropejskaja integracija: politicheskyje aspekty (West European integration: political aspects). Moscow: *Nauka*, 1985.
10. *Schulga M.* Cyvilizacijna rubiznist Ukrainy u dzerkali rosijskoj nauky (Civization boundary of Ukraine in the mirror of Russian science). *Politychnyj menedzment*, 2008, no. 2 (29) <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1908>
11. Baloup, G. The Congress of Local and Regional Authorities: from the Conference to the Congress // Regions of Europe. – 1995. – № 10. – P. 21
12. Huber. E. The Revision of the Maastricht Treaty//Regions of Europe – 1995. – № 10. – P. 56.
13. Pierret. G. The original role of the CPMR in the birth of the AER // Regions of Europe. – 1995. – № 10. P. 8.

Сліпечка Юлія Миронівна - кандидат політичних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка
Адреса: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: sjuljeta@rambler.ru

Slipetska Julija Myronivna – PhD in political science, associate professor
Ivan Franko national university of Lviv
Address: 1, Universytets'ka Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: sjuljeta@rambler.ru